

Българите в Северното Причерноморие

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМСЕДМИ

ПРОЦЕСИ НА РЕЕМИГРАЦИЯ СРЕД БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ (1989 – 1999)

Спас Ташев

След демократичните промени в България и в другите източноевропейски държави в края на 80-те и началото на 90-те години на ХХ в. се забелязва тенденция за нарастване броя на етническите българи, живеещи извън страната (главно на територията на бившия СССР и отчасти в Югославия), които търсят възможности за заселване и устройване в България. В земите на Северното Причерноморие най-големите български общности живеят в Украйна и Молдова. Точно там е и най-големият потенциал за заселване в България.

В Украйна броят на етническите българи е около 400 000 души, които се разпределят, както следва: Одеска област – около 200 000, Запорожка област (Таврия) – около 35 000, Донецка област – около 7 000, Луганска област – около 2500, АР Крим – около 2500, други области – около 100 000.

Към тези числа трябва да се добавят и около 30 000 гагаузи, сред част от които дебългаризаторският процес не е дал резултати и се наблюдава изява на българско национално самосъзнание. Според досегашните наблюдения на Агенцията за българите в чужбина най-ясно изразени реемигрантски процеси се наблюдават сред българите в Крим. Тежката икономическа ситуация в южните райони на Одеска област също така е фактор, който подтиква местните българи да напускат родните си места и да желаят да се заселят в България. По-особена е ситуацията в Запорожка и Одеска област, където сред българската общност протича процес на непрекъсната русификация, което е предпоставка при евентуалното разработване на правителствена програма за реемиграция да се дава приоритет на българите от тези райони.

Значителен е и броят на нашите сънародници в Молдова – над 90 000 души без гагаузите. Заедно с тях броят достига 240 000 души, които се разпределят по следния начин: Тараклийски район – около 70 000, с. Паркани в т. н. Приднестровска република (между градовете Бендери и Тираспол) – около 10 000 души, Кишинев – около 10 000, в автономна република Гагауз ери – наред с гагаузкото тюркоезично православно население, голяма част от което все още съхранява българското национално самосъзнание, съществуват и редица смесени селища с тюркоезично и българоезично население. В столицата Комрат

живеят 45 000 гагаузи и 5000 българи.

Сред българите в Молдова текат сложни политически процеси. Опитът да се ликвидира българското самоуправление в Тараклия бе предпоставка за преселване на интелигенцията в Кагул. Процесът на засилена употреба на молдовския (румънския) език води до увеличаване на противоречията, което съчетано с влошаването на социалните и икономическите условия провокира настроения за преселване в България.

Когато се отчита броя на българите в земите на бившия СССР трябва да се очакват и изненади. Съществуват редица смесени бракове, в които родените деца не са били записвани като българи. С разпадането на комунистическата система се забелязва тенденция към доминиране на българското национално чувство в такива семейства, поради което непрекъснато се увеличава броят на лицата, изявяващи се като българи. Така например, докато по обобщените данни на Агенцията за българите в чужбина от 1989 г. броят на нашите сънародници в Казахстан се смяташе за 15 000 души, според информация от преброяването на населението през 1999 г., официално изнесена от казахстанския президент Нурсултан Назарбаев, броят на етническите българи е около 50 000 души, сред които също се забелязва ясно изразен стремеж към реемиграция. Една немалка част от казахските българи са преселени през различни периоди от района на Северното Причерноморие. Твърва трябва да се изяснява и броя на българите в Русия, включително и в нейните Причерноморски райони. По официални данни от 1989 г. нашите сънародници там достигат 43 000 души, но като се вземат предвид някои странични източници на информация и многото смесени бракове, може да се очаква, че става въпрос най-малко за 100 000 души.

Процесът на реемиграция е съвършено ново демографско явление за последните пет десетилетия и до този момент протича спонтанно, често пъти и хаотично. За първи път в историята на следосвобожденска България вълната от трайно заселващи се българи от Северното Причерноморие доминира над емиграционните и бежански потоци от други територии, населени с етнически българи. Това е една от основните причини да няма сериозни публикации по този въпрос. Освен недостатъчните до сега опити на държавната власт да бъде регулатор на процеса, тук се намесват и недобросъвестни и неупълномощени от правителството или от обществото посредници, които практически не се ангажират със социалното устройване на новите заселници. В резултат на това в страната има няколко неудачно заселени групи, които са в полубедствено положение и досега не могат да нормализират съществуването си.

Основна причина за по-голямата част от възникващите проблеми в процеса на реемиграция е липсата на държавен регулиращ подход, в това число липса и на специализирано нормативно осигуряване. Поради тази причина не е изяснена годишната квота от реемигранти, които могат да бъдат устроени на територията на България. Няма яснота за наличния свободен жилищен фонд и на поселищните възможности за заселване на реемигрантите. Не са изяснени и възможностите за заселване на хора според състоянието на работната сила в отделните общини или селища според показатели като квалификация, трудова заетост, здравно осигуряване и т. н. Тези неудачи се дължат най-вече на факта, че не съществува инструментариум за осъществяване на интегрирано управление на процеса на реемиграция, отчитайки неговия междуведомствен характер, включително и активното участие и взаимодействие на правителството в областните

администрации и местните власти.

Към Министерския съвет, с негово постановление № 180 от 18.09.1992 г., се създава Агенция за българите в чужбина. Нейна задача е да провежда държавната политика към българските общности зад граница, а също така и да изпълнява координираща роля между отделните държавни институции и други ведомства, имащи отношение към проблемите на българите зад граница. С решение № 336 на Министерския съвет от 15.08.1994 г. на Агенцията за българите в чужбина е възложено да оказва помощ на трайно завръщащите се в България лица от българска народност. За целта Министерството на финансите разработва индивидуални норми за оказване на финансова помощ. Агенцията за българите в чужбина обаче има твърде ограничени ресурси и не се предвижда тяхното увеличаване. Не е разработен и механизъм за координиране на дейността на отделните институции по проблемите на трайно заселващите се. Вследствие на това много инициативи на Агенцията за българите в чужбина остават нереализирани. Поради тази причина много трудно се подпомага решаването на най-важните проблеми на реемигрантите. От 1994 г. до 1996 г. от бюджета на Агенцията са изплатени еднократни помощи, такси, наеми и транспортни разходи на 663 души. Не е предвиден обаче никакъв механизъм, който да проследява понататъшното устройване или пребиваване на трайно заселващите се, поради което за голяма част от тях няма информация.

По данни на Министерството на вътрешните работи само през периода 1994 – 1996 г. около 1000 души българи по произход получават статут на постоянно пребиваващи в нашата страна. Това число е условно и то не обхваща периода през 1994 г. и след 1996 г. От наличните данни обаче може да се направи извода, че е налице тенденция за непрекъснато нарастване на реемигрантския поток с 40 – 50 % годишно. Според наблюдения на Агенцията за българите в чужбина и неофициална информация, получена от наши сънародници, заселили се в България, броят на тези българи към настоящия момент е не по-малко от 6000 – 7000 души като по-голямата част (над 80 %) са реемигранти от Молдова и Украйна. Те доминират над останалите групи трайно заселващи се в страната. Единствено в района на Кюстендил преобладават трайно пребиваващи българи от Западните покрайнини и Република Македония. Известна пъстрота се наблюдава и в София.

Интересни са данните за раждаемостта сред семействата на реемигрантите. При анализ на 68 заселени семейства се установява, че средният брой на децата е 3,43. Това число е значително по-високо от средното за страната и говори за наличието на определен демографски потенциал сред българите от Северното Причерноморие при възпроизводството на българската нация.

През 1997 г. в 8 области в България е направено проучване за нагласите сред местното население и по-специално за неговата готовност да съжителства с реемигранти. В почти всички отговори на първо място като предпочитани държави, от които да пристигат заселници, се посочват Молдова, Украйна и Русия. В тази насока някои местни власти, напр. Община Ситово, Силистренско, изразяват готовност да предоставят на желаещите да се заселят наши сънародници 300 безлюдни къщи и 2000 дка земеделска земя¹. Тези нагласи до голяма степен хармонират с някои изказвания на политици и членове на правителството, в които се изявява готовност да се подкрепи трайното заселване на задгранични българи².

За проучване на реемигрантския процес са правени редица анкети. Може да се обобщи – нашите сънародници смятат, че държавните власти в страните, където живеят (Молдова, Украйна, Русия, Казахстан и др.) са неутрални към тях и ги третират като обикновени граждани. Но следва да се отбележи, че безработицата сред българското население в някои райони достига до 90 % и не се забелязва тенденция към подобряване. В резултат на това средният месечен доход на българските семейства се движи между 10 и 50 лв., а понякога дори се прилага и заплащане с купони или в натура. Има неизплатени заплати за период от две години³. Голяма част от селскостопанската земя е държавна собственост и в някои райони (най-вече сред разселените българи от Северното Причерноморие в средноазиатските републики) повечето български семейства не притежават никаква селскостопанска земя.

Сравнително нов момент за последните 10 години е замяната на официалният преди разпадането на СССР руски език със сравнително непознатите на сънародниците ни молдовски (румънски), украински, казахски, азерски и т. н. езици. Това затруднява етническите българи в тяхното административно обслужване и е сериозна пречка за образователния им процес. Същевременно протича поукраинчване и помолдовчване (порумънчване) на имената при издаването на новите паспорти⁴. Освен политическите и икономически причини, като подтик към реемиграция послужиха и военните конфликти, каквито имаше в Приднестровието и в Таджикистан (във връзка с положението в Афганистан).

Поради тези причини на въпроса: “Според Вас какъв е процентът на българите във Вашия регион, които трайно желаят да се заселят в България”, най-често срещаният отговор сред сънародниците ни в Казахстан, Узбекистан, Таджикистан и други средноазиатски републики е: “Всички желаят”. Процесът на желаещите да се преселват от Молдова, Украйна и Русия е по-малък и варира за различните райони с различни икономически и социални условия, поради което се нуждае от допълнително проучване и прецизиране.

Изключително интересна е нагласата за трудова реализация сред потенциалните реемигранти. Въпреки че до този момент за немалка част от тях основният им поминък е бил свързан с промишлеността, сънародниците ни отчитат съществуващите икономически условия в България. Поради тази причина се забелязва намерение след преселването да работят в селското стопанство, стига да бъдат решени някои от основните им битови проблеми. В няколко области на България са правени проучвания за възможностите за трудово устрояване на заселващи се задгранични българи. Данните сочат, че освен работници в селското и горското стопанство, реализация могат да получат и кадри с медицинско образование, механици, строители, шивачи и др.

Освен директна реемиграция, потенциални трайнозаселващи се в България са и част от приеманите чуждестранни студенти от български произход. Към настоящия момент от Молдова, Украйна и Русия са приети 1300 учащи се в български ВУЗ, докторанти и специализанти, повечето от които по реда на постановление № 103 на МС, но също така с ректорски решения и др. Често срещана практика е студентите да изтеглят у нас и своите родители.

На този етап, освен Агенцията за българите в чужбина, отношение към процеса на реемиграция и неговите проблеми са имали и имат следните министерства и институции:

1. Министерство на териториалното развитие и строителство. Заедно с Агенцията то съдейства за информационното обслужване на реемигрантите чрез разработването на национална териториална “карта – каталог” на населените места с потенциал за заселване. На този етап подобна база данни има в Агенцията, като тя е изградена на доброволен принцип и по инициатива на граждани, които предоставят своите имоти за заселване на трайно завръщащи се българи. Самото Министерство на териториалното развитие и строителството е правило проучване на повечето общини в България относно техните възможности за настаняване на реемигранти. От обобщените данни до 1997 г. въз основа на наличния свободен жилищен фонд се установява, че има условия за настаняване на 1138 семейства. С оглед на възникващите практически проблеми и липсата на държавна програма за реемиграция, приема се, че потенциалът за устройване е около 350 семейства годишно. При това трябва да се подчертае, че 40,4 % от общините не са отговорили на запитването⁵. По-големи възможности показват Варненска област с 40 населени места с потенциал за заселване, Русенска – 34, Монтана – 29, Ловешка – 18 и др.

2. Министерство на труда и социалните грижи. По линия на националната служба за заетост се предоставя възможност за безплатна квалификация и преквалификация на реемигрантите, включително и тяхното регистриране в бюрата по труда. Чрез центровете за социални грижи се осъществява социалното подпомагане на трайно завръщащите се.

3. Министерство на земеделието, горите и поземлената реформа. Изяснява възможностите за оземляване на реемигрантите със свободна държавна или общинска земя или пък предоставянето им на допълнителна такава под аренда.

4. Министерство на финансите. Разработва варианти за предоставяне на реемигрантите на заеми при облекчени условия с цел закупуване на селскостопански инвентар, стопански и жилищни постройки и др.

5. Министерство на образованието, науката и технологиите. Предоставя възможности за безплатно образование и безплатни учебници до окончателното уреждане на реемигрантите.

6. Министерство на здравеопазването. Създава възможности за безплатно медицинско обслужване на реемигрантите до тяхното окончателно уреждане.

7. Министерство на правосъдието и правната евроинтеграция. Предоставя българско гражданство при облекчен ред на тези етнически българи, които трайно се завръщат в България.

8. Министерство на вътрешните работи. Облекчава режима за получаването на статут на постоянно живущи в България на реемигрантите до момента на придобиване на българско гражданство.

9. Министерство на външните работи. Поема ангажимента за въвеждане на визи за дългосрочно пребиваване на чуждестранни граждани от българска народност като един от механизмите за контрол върху реемиграцията. Към посолствата и консулствата трябва да функционира информационна мрежа, предоставяща информация за реалните възможности за заселване.

10. Местни органи на властта. Участват в подготовката и актуализирането на информационната банка по населени места с възможности за заселване. Предлагат в различни варианти еднократни помощи, жилищна площ и селскостопанска земя (безплатно, под наем или преференциално закупуване).

Практиката показва, че добри резултати в процеса на реемиграция се постигат, когато той е подкрепен и с гражданска програма за подготовка на местното население за прием на сънародниците ни от чужбина. Тази подготовка предполага активно участие на средствата за мясово осведомяване, тясно сътрудничество с неправителствени и обществени организации. Конкретно реемиграцията на българи от Северното Причерноморие се подпомага от патриотични организации като Дружеството за приятелство, подпомагане и взаимни връзки с бесарабските и таврическите българи "Родолубец", ВМРО, "Българска земя" (Разград), Съюзът на бесарабските и таврийските българи "Генерал Данаил Николаев", а също така и от някои земеделски и студентски сдружения или фондации (дружество "Завръщане" в Кърджали, дружество "Възраждане" в Шумен, Международна фондация "Бесарабски българин", фондация "Бесарабски българи 98 г." в София и др.). Стопански организации като кооперацията в с. Марково, Варненска област, също разработват местни програми за заселващите се семейства от Северното Причерноморие.

Независимо от някои постигнати успехи, като основни проблеми в процеса на реемиграция се очертават липсата на нормативна база за неговото регулиране и липсата на координация между компетентните институции. С цел преодоляване на тези слабости, Агенцията за българите в чужбина е разработила проект на програма, наречена Стратегия за трайно завръщане и заселване в страната на българи, живеещи извън България.

Първата част на програмата разглежда историческия опит на България при приемането и настаняването на български бежанци и реемигранти. Трябва да се подчертае, че докато по отношение на българите от Македония, Тракия, Добруджа и Западните покрайнини има натрупана значително количество нормативна база, то по отношение на българите в Бесарабия и други райони на Северното Причерноморие почти липсват нормативни документи, а в някои отношения те не са равнопоставени с останалите бежанци⁶. Проучването на българския исторически опит е изключително важно, защото чрез него може да се изясни по какъв начин заселването на задгранични българи е повлияло върху стопанското и политическо развитие на България. На тази основа могат да се направят и съответни прогнози за хода на сегашния реемигрантски процес.

Във втората част на програмата се правят прогнози за максималния потенциал на желаещите да се заселят трайно в България. Смята се, че той възлиза на около 650 000 – 700 000 души от общо 4 000 000 българи, живеещи зад граница. От тези потенциални реемигранти около 70 – 80 % са българи от Северното Причерноморие. На този етап и при сегашните икономически условия не е реалистично да се говори за повече от 200 000 – 300 000 потенциални реемигранти.

Третата част на програмата разглежда икономическите механизми за стимулиране на реемиграцията. Проучвателният етап има за цел да се проучи опита на други страни в тази област като Турция, Полша, Чехия, Израел, Унгария и особено Германия и Гърция като държави, членски на ЕС и НАТО. Изучава се опита за финансиране на подобни процеси със средствата на международни програми като Програмата за развитие към ООН (UNDP), Международната организация по миграция и др. Друга насока на проучвателния етап е да се разкрият възможностите (стопански, инфраструктурни, етнодемографски, социално-трудова, образователни, здравни) на България за приемане на заселници и създаване на информационна банка по населени места и приоритетни

райони и да се изясни дали те отговарят на очакванията на реемигрантите. За сега като компромисен вариант се очертават следните условия: жилищно осигуряване – настаняване на всяко заселено семейство в сглобяемо жилище или необитавана селска къща; придобиване на българско гражданство и постоянно пребиваване със самия факт на заселване и други административни улеснения по установяването в страната; предоставяне на нисколихвен заем в размер на 5000 лв. На всяко семейство се дават и помощи, свързани с идването в България, данъчни облекчения за определен срок след заселването: оземляване на заселващите се от свободния общински и държавен поземлен фонд на базата на конкретно разработена за целта нормативна уредба – средно по 30 дка на семейство.

Въз основа на тези предварителни разчети и определянето на годишна квота може да се планира с каква сума би се натоварил държавния бюджет от процеса на реемиграция.

В четвъртата част на програмата е разработена схемата за нейното институционално обезпечаване. Агенцията за българите в чужбина смята, че трябва да се създаде правителствен орган, към когото да функционира работна група с целеви подгрупи. Първата подгрупа да работи за уточняване на възможностите на България за приемане на реемигранти и за финансово обезпечаване на програмата. Втората подгрупа да изучава чуждия опит и да прави количествен и качествен анализ (брой, възраст, образователно ниво, професионална квалификация) на желаещите да се преселят етнически българи. Третата подгрупа да разработва нормативната база за осъществяване на програмата.

За успешното функциониране на разработения проект Агенцията за българите в чужбина предлага към нея да се създаде Бюро за координация по изпълнението на програмата на базата на допълнителен щат и бюджет на Агенцията.

Чрез изпълнението на набеязаните цели Агенцията за българите в чужбина смята, че реемигрантите успешно ще се устроят и интегрират в българското общество, което ще доведе до подобряване на демографската ситуация в България. Благодарение на трудовете навици на реемигрантите ще се постигне икономически просперитет за тях и за държавата, което е в пряка връзка с българските национални интереси.

Бележки

¹ Дума, 24 април 1999 г.

² Труд, 18 септември 1999 г.

³ Кеш, 29 юли 1999 г.

⁴ Така например Никола става Микола, Елена – Альона, Николай – Николае и т. н.

⁵ Това поведение на общинските власти противоречи на очакванията на българските граждани. Според анкета на телевизия "Скат" (Бургас), правена през лятото на 1999 г., над 90 % от отговорилите смятат, че държавата трябва активно да стимулира процеса на реемиграция.

⁶ Държавен вестник, бр. 293 от 28 март 1928 г – Закон за допълнение на чл. 33 от закона за заселване бежанците и обезпечаване на поминъка им. В него към чл. 33 се прибавя забележката, че "лицата от български произход, изселили се от Бесарабия и от южноруските провинции и заселили се в пределите на царството .... стават по право български поданици ...., без да се ползват от облагите на този закон".